

Studiehandledning

Levande industriminnen

Människorna och miljöerna

Studiecirkeln

I cirkeln bestämmer ni tillsammans, deltagare och cirkelledare, hur studierna ska läggas upp. Tänk på att studiecirkeln fungerar bäst om alla är aktiva och får komma till tals. Kanske kan ni turas om att inleda varje sammankomst med att göra en kort resumé av det ni pratade om på förra sammankomsten och presentera det ni har kommit överens om att läsa till denna gång. Det här måste naturligtvis vara helt frivilligt för alla.

Börja första sammankomsten med att presentera er för varandra, anteckna namn, adresser och telefonnummer så ni kan nå varandra om det behövs. Berätta gärna varför ni valt att gå just den här cirkeln och vad ni förväntar er av studierna. Berätta också gärna om ni har specialintressen eller specialkunskaper i cirkelämnet. Kanske kan de komma till nytta under cirkelns gång. Fundera på om ni har tid och lust att läsa och arbeta mellan sammankomsterna, t.ex. leta fram fördjupningsmaterial och faktauppgifter.

Om ni bestämmer er för att göra fördjupningsuppgifter kanske ni vill arbeta två eller flera tillsammans. När ni redovisar inför de andra kan ni sedan turas om att prata. Det här behöver ju inte bestämmas under första sammankomsten utan under cirkelns gång då ni planerar för nästa träff.

När ni löst de praktiska frågorna kan ni börja planera för träffarna. Diskutera hur ni tycker att cirkelträffarna bör gå till; hur ofta ni vill träffas och hur lång varje sammankomst ska vara. Ögna igenom boken och studiehandledningen och planera hur ni vill lägga upp cirkelarbetet. Tänk på att studiehandledningen bara är ett förslag att utgå ifrån, lägg gärna till egna frågor och frågeställningar beroende på vilken inriktning ni vill ge studierna.

Cirkelarbetet

Varje plats i boken speglar industrialismens många gånger spännande epok och berättar en historia om nyskapande och företagsamhet, men även om hårda arbetsförhållanden. Samuel Karlsson har träffat många av de eldsjälarna som idag ger liv åt det svenska industriarbetet, och vi får en levande bild av hur arbetslivet och människors vardag kunde gestalta sig när Sverige industrialiserades.

Om ni vill lära er lite mer om de olika miljöerna och orterna än det som går att läsa i boken finns på sid.148 i boken en lista med referenslitteratur som handlar om de olika platserna.

Det kan också vara bra att ha tillgång till en Sverigekarta för att se var de olika platserna ligger.

Vad har skrivits om industrierna i tidningar och i litteratur?

Lokaltidningarnas arkiv, arbetsmuseer, hembygds museer m.fl. kan vara intressanta källor att komplettera med. Finns det skönlitteratur med anknytning till platsen? Ta gärna reda på vilka författare som verkat eller verkar på orten.

Skaffa gärna några aktuella lokaltidningar från den plats ni läser om. Genom dem kan ni få aktuell information om orten och hur det ser ut där idag. Många tidningar har en nätupplaga som går att läsa på Internet om ni har tillgång till det.

Tänk på att ni kan hitta mycket intressant tilläggsinformation på Internet och på biblioteket.

Glöm inte bort bokens bilder. De har mycket att berätta.

Studiebesök

Ni kanske har som mål att göra ett studiebesök på något av industriminnena. Då är det bra att ta reda på om industrin är öppen för besök och att börja planera för detta på ett tidigt stadium och lägga upp cirkeln utifrån det. Ta reda på vad som finns att se utöver just industriminnet på den orten, studera en karta, gör en resplan. Hinner ni dit på en dagsresa eller ska ni sova över en natt? Hur tar man sig dit? Vad kostar det? Ta kontakt med turistbyrå på orten, studera en lokaltidning. Någon av cirkeldeltagarna kanske har kontakter, och någon på det aktuella industriminnet kanske kan ge intressant kunskap om orten.

Två metoder

I det här förslaget till studieplan finns förslag på två olika sätt att arbeta med boken.

1. Kapiteldiskussioner.

Ni kan välja att gå igenom boken kapitel för kapitel och då faller det sig kanske naturligt att bestämma sig för tio sammankomster, en för varje kapitel. Det beror på hur mycket ni vill fördjupa er i de olika miljöerna. Eller ni kanske väljer att ägna mer tid åt ett eller bara några platser och fördjupa er i dem och deras omgivning. Ni kan naturligtvis blanda de båda varianterna som ni vill och använda er av diskussionsförslag och temaförslag vilken metod ni än väljer.

2. Temadiskussioner

Ni kan välja att arbeta med olika teman och leta efter dessa teman i de olika kapitlen.

- Sveriges industrialisering
- Kvinnofrågor och jämställdhet
- Arbete, arbetsmiljö och en växande fackföreningsrörelse
- Emigration och immigration
- Alkoholpolitik
- Entreprenörskap och framåtanda
- Språk och framställning

1. KAPITELDISKUSSIONER

Vad är ett industriminne?

Fundera över begreppet industriminne och vad det innebär. Läs: Förordet, sid. 6 ff.

I slutet av varje kapitel finns motiveringen till varför respektive anläggning fått utmärkelsen ”Årets industriminne”. Där kan du hitta olika motiveringar till vad ett industriminne är.

Svenska Industriminnesföreningen utser årets industriminne. Försök ta reda på lite mer om föreningen och vilka organisationer som är dess medlemmar. Se Förordet.

Vad är det som driver människor att ägna en stor del av sin tid åt en gammal fabrik, ett bruk eller liknande, rusta upp dem och göra dem tillgängliga för allmänheten?

Är det viktigt att bevara gamla miljöer? Varför? Har någon av er egna erfarenheter av ett sådant arbete?

Finns det något industriminne på er ort, eller någon industri eller annan arbetsplats som ni tycker borde bli ett industriminne? Vilket? Ta reda på lite mer om dess historia. Kanske någon som känner till det kan komma till cirkeln och berätta? Eller ni kanske kan boka in ett besök.

Älvängens repslagerimuseum

- Den gamla repslagarkonsten kom till användning då ”Ostindienfararen” byggdes upp. Hur har det gått för skeppet på på färden till Kina? Kanske någon vill berätta om skeppsbygget och framför allt då med tanke på tågverket, men också själva båten och resan.
- Repslageri är en utdöende industri som framför allt innan

maskinerna kom krävde stor hantverksskicklighet. Finns det andra, idag verksamma repslagerier i Sverige? Hur ser en modern tillverkning ut?

- Det var ett tungt och hårt arbete på fabriksgolvet. Fundera över arbetarnas rättigheter och fackföreningens roll för bättre villkor för arbetarna och arbetsmiljön. Berätta gärna om egna erfarenheter eller om ni hört berättelser från föräldrar och släktingar.
- Företaget anställde gärna ungdomar och helst kvinnor. Varför? Jämför med idag.
- Vad var det som gjorde att företaget till slut upphörde?

Ebbamåla Bruk

- Anders och Anna-Karin Randver är eldsjälarna bakom uppbyggnaden av Ebbamåla Bruk. Hur orkar man? Känner du till andra personer som kan kallas eldsjälar?
- August Sandbergs hustru Johanna tog över driften av bruket då August dött år 1900. Kanske en av de första industrierna i Sverige med en kvinna som högsta chef. Försök ta reda på lite mer om henne och hur hon klarade arbetet och sin stora familj.
- Området där Ebbamåla ligger är en glesbygd. Emigration och utflyttning har varit typiska för en sådan bygd. Men emigrationen var inte enbart negativ för Ebbamåla. De som återvände förde ofta med sig både kunskaper och kapital. Känner ni till andra exempel än Ebbamåla?
- Ebbamåla är ett bra exempel på den småskaliga industrins betydelse för industrialiseringen av Sverige. Samtala om bondesamhällets förändring tack vare (eller på grund av) detta.
- Vad smider och gjuter man idag på Ebbamåla Bruk?
- Ebbamåla Mekaniska Verkstad drivs än idag. Vad har man för verksamhet där?

Grimetons radiostation

- Den unika Grimetons radiostation är idag ett världsarv, som kom till i en tid då kommunikationen såg helt annorlunda ut än idag med våra snabba kommunikationsmöjligheter. På julafton 1906 sändes världens första egentliga rundradioprogram (sid. 46). Fundera lite över skillnaderna mellan då och nu och om det finns positiva eller negativa aspekter på det ena eller det andra.

- Bengt Dagås är den ende som idag vet hur man startar det gamla maskineriet. Vad händer när de som minns inte finns längre? Hur kan de gamla kunskaperna bevaras?
- Ernst Fredrik Werner Alexandersson var ett geni som fick inte mindre än 344 patent. Försök ta reda på så mycket som möjligt om honom och hans liv.

Borns bryggeri

- 1898 stod Borns bryggeri klart, för snart 100 år sedan. Ta reda på lite mer om Anna, hon som startade alltihop, och de andra ägarna. Det finns t.ex. bokföring från den tiden. Det är säkert intressanta tidsdokument att studera.
- Tillverkningen på bryggeriet är – och har alltid varit – hantverksmässig från början till slut. Finns det en framtid för den här typen av verksamhet i dagens Sverige? Har ni andra exempel på sådana småföretag?

Oljeön

- Oljeraffinaderiet på Oljeön är det enda i sitt slag i världen som kan visa hur det gick till att framställa fotogen ur råolja vid 1800-talets slut. Pehr August Ålund, som grundade fabriken, var orädd, driftig och uppfinningsrik. Kanske det går att få fram lite mer om honom och hans liv. Vad hände med hans hustru, överlevde hon honom? Går det att få reda på mer om dem?
- Det är oljebolaget Preem Petroleum som idag äger Oljeön. Ta kontakt med dem, ni kan säkert få information om dagens tillverkning av fotogen och andra oljeprodukter. Kanske någon vill berätta.
- Hur ser man idag på miljöfrågorna, som inte tycks ha diskuterats alls då raffinaderiet på Oljeön var igång?
- Det finns en dokumentation över verksamheten som gjordes på initiativ av Axel Ax:son Johnson. Kanske den går att få tag på.
- Mycket av det vi ser och vet idag om svensk industrihistoria är männens historia. Var fanns kvinnorna? Hur såg kvinnoslitet ut?

Bältarbo tegelbruk

- 140 år av industrihistoria finns samlad i Bältarbo tegelbruk, ett av bokens två industriminnen som ännu är i drift. Kanske dagens ägare Christian Redhe kan förmedla kontakt med någon som kan berätta om hur det är att arbeta på tegelbruket och om hur det var förr.
- Bengt Wittgren har skrivit en uppsats om Bältarbo. Den kan vara intressant läsning och han kan kanske hjälpa till med att förmedla kontakter.
- På Bältarbo kan man tillverka tegel av ovanliga mått. Försök ta reda på om det finns någon beställning som är speciellt intressant.
- Luffarna brukade sova ovanpå tegelbrukets ugn på vintern. Det sägs att de använde pianotrådar till att tillverka s.k. luffarslöjd. Vad är det egentligen?

Hovermo Gårdsmuseum

- En emigration som inte blev av blev början till Hovermo sågverk. Johannes Anderssons bror fick Amerikabiljetten i stället. Det kom några amerikabrev, men sen hördes brodern aldrig av. Prata lite om den svenska utvandringen. Har ni själva släkt i USA som härstammar från utvandrarerna, eller personer som kommit tillbaka? Den klassiska skildraren av Amerikafararna är ju Vilhelm Moberg. Läs gärna böckerna eller varför inte titta på en videofilm tillsammans.
- Hovermo Gård representerar fyra generationers arbete och en småskalig industri som förr var vanlig på landsbygden. Prata om hur tiderna förändrats sedan 1870-talet då sågverket grundades – samhället, arbetslivet, kommunikationerna, media, kvinnosynen m.m.
- På gården ägde en omfattande verksamhet rum – där fanns sågverk, smedja, kvarn, lantbruk. Inte nog med det, en söner byggde fioler, en annan klockor, en tredje var snickare. Det är en släkt av innovatörer. Vad kan det vara som gör att vissa tider är speciellt gynnsamma för innovation och utveckling?

Kyrkeby Gårdsbränneri

- Idag sköts verksamheten av en förening som heter Kyrkebygruppen. Den har säkert tillgång till mera material om bränneriet och dess historia. Ta gärna kontakt med dem.
- Också Kyrkeby är exempel på en småskalig industri som betytt

mycket för sin bygds blomstring. Kanske var det ren slump att kungen stannade till i Vissefjärda och att Gösta Persson sedan fick dispens och kunde fortsätta sin verksamhet, då många andra brännerier var tvungna att lägga ner. Men även kronolänsman Thure Alfred Malmström var en framsynt affärsman. Hur tror ni arbetsförhållande var på bränneriet under hans tid?

- Alkoholpolitiken genom tiderna avspeglas i Kyrkeby bränneri. Men att få ut en del av lönen i form av sprit skulle väl ingen tänka på idag. Hur har synen på sprit och vin förändrats under tidens gång? Hur är det idag med EU-regler och i stort sett fri införsel till Sverige av sprit och vin?
- Bränneriet ligger i södra delen av Glasriket. Ta reda på lite mer om bygden och vilka glasbruk som finns i närheten.

Kalklinbanan

- Försök få tag på Per Stymmes uppsats: Linbanan Forsby-Köping. Där kan ni läsa mer om bakgrunden till bygget. Kanske någon vill läsa och berätta för de andra.
- Föreningen Kalklinbanans Vänner arbetar för att bevara linbanan för eftervärlden. De kan säkert berätta om det arbetet för er.

Ryttarens Torvströfabrik

- Torvströfabriken var helt beroende av säsongarbetare och luffare. På vintern jobbade de i skogen, under sommaren på torvmossar och tegelbruk. Hur tror ni livet gestaltade sig för dem och deras eventuella familjer? Var det över huvud taget möjligt att leva ett familjeliv?
- Fundera över boendemiljön och arbetsmiljön på torvfabriken.
- Författaren beskriver torvtillverkningen ganska ingående. Har någon av er erfarenhet av den typen av arbete? Berätta i så fall.
- Torvströfabrikerna kom till delvis för att få en effektivare gödselhantering på gårdarna eftersom det behövdes större och bättre skördar. Hur påverkades miljön?

2. TEMADISKUSSIONER

Ni kanske bestämmer er för att närmare studera ett eller flera teman utgående från bokens olika industriminnen. Här i studiehandledningen finns förslag på teman, men ni kan naturligtvis bestämma er för andra diskussionsämnen. Läs igenom boken för att hitta beskrivningar som anknyter till det tema ni valt. Nedan finns några sidhänvisningar till olika teman, men det finns fler ställen i boken som knyter an till olika ämnen.

Sveriges industrialisering

- Fundera över begreppet industriminne. Se ovan.
- Bokens industriminnen är minnesmärken över en samhällsombildning då bondesamhället fick ge vika för industrialismen. Fundera över dess positiva och negativa sidor. Jämför med våra dagars framväxande informationssamhälle. För jämförelse se t.ex. sidorna 6, 13, 31, 64, 73, 77, 93, 103, 146.

Om ni har tillgång till Internet kan ni söka mer information t.ex. på www.google.se. Skriv in sökordet ”industrialism”.

Kvinnofrågor och jämställdhet

Kvinnorna är ganska osynliga i de olika industriminnenas historia. Ändå är många av exemplen i boken familjeföretag, där ju säkert kvinnorna hade en viktig roll, t.ex. på Borns bryggeri, där mor i huset stod för diskandet av de stora flaskorna, sid. 54. Hur tror ni vardagen kunde se ut för en husmor av det här slaget?

När August Sandberg dog fick hans hustru Johanna ta över driften av Ebbamåla bruk. Hon verkar ha klarat det bra. Går det att få fram något mer om denna Johanna?, sid. 31.

Pehr August Ålund som grundade oljeraffinaderiet var en driftig man. Han gifte sig med tolv år yngre Carolina Charlotta Fogelström. Hur blev hennes liv på Oljeön? Går det att få reda på något mer om henne?, sid 64.

I tidig industrihistoria finns få spår av kvinnors arbete. I kapitlet om Hovermo Gårdsmuseum skriver Samuel Karlsson om detta på sid. 99 ff. Samtala om vad kvinnorna betytt och varför de är så osynliga i historieberivningen. Försök gärna hitta mer information och litteratur via Internet eller på biblioteket.

Se även t.ex. sidorna 16, 31, 62.

Arbete, arbetsmiljö och en växande fackföreningsrörelse

Det var hårt arbete, långa dagar och ofta dålig arbetsmiljö som gällde på många arbetsplatser. Arbetarna hade inte mycket att säga till om. Men så småningom började man kräva bättre arbetsvillkor och arbetsförhållanden. De första fackföreningarna bildades och August Palm var en av flera socialistiska agitatorer i Sverige i slutet av 1800-talet, sid. 18 och 94.

Samtala om villkoren för arbetarna förr och nu. Berätta gärna om egna erfarenheter och sådant som ni kanske hört från föräldrar och andra från äldre generationer. Vad betydde det växande sociala medvetandet och fackföreningsrörelsen för arbetarklassen?

Arbetsmiljön kunde vara farlig för både människor och omgivning. Man var ofta ovetande om råvarornas farliga egenskaper. Hur ser man på arbetsmiljö- och miljöfrågorna idag? Vad har vi för möjlighet att påverka?, sid. 62 och 69.

Bältarbro tegelbruk är verksamt ännu idag. Försök ta reda på hur arbetet och arbetsmiljön har förändrats sedan starten, sid. 75.

Se också sid. 12, 34, 42, 61, 118, 140.

Emigration och immigration

Många var de som sökte lyckan utomlands, oftast i Amerika. De drevs iväg av fattigdom, arbetslöshet och kanske ibland också äventyrlusta. Berättelsen om Johannes Andersson och amerikakofferten handlar om en som aldrig kom iväg, utan skapade sig en framtid i hemlandet i stället. Men vissa år emigrerade så många som 60 000 personer. Vad betydde det för Sverige och för de enskilda personerna och deras familjer? Har ni själva släktingar som emigrerat?, sid. 91 och 94.

Emigrationen hade ibland positiva effekter på Sverige genom dem som återvände med nya kunskaper och möjligheter, sid. 46. Samtala om detta.

Emigrationen gav också arbetstillfällen hemma i Sverige. Repslageriets ”amerikatömmar” var t.ex. en storsäljare, sid. 10. Har ni andra exempel?

Sverige har inte bara varit ett emigrationsland. Vi har också haft behov av arbetskraft. Till Älvängens repslageri till exempel, hämtade man arbetskraft från Finland och Baltikum på 1940-talet.

Sid. 17: Samtala om vad importen av arbetskraft och invandringen har betytt för Sverige som växande industrination. Från vilka länder kom arbetskraften? Hur ser det ut idag?

Alkoholpolitik

Hela kapitlet om Kyrkeby Gårdsbränneri (sid. 104) är egentligen också en berättelse om den svenska alkoholpolitikens historia och våra dryckesvanor. Läs igenom kapitlet och prata om

hur förbud och mindre restriktiva lagar har avlöst varandra allt eftersom synen på konsumtionen av sprit och vin har förändrats.

Hur har våra dryckesvanor förändrats under t.ex. de senaste 50 åren? Ta kontakt med någon på Systembolaget och hör efter om de har statistik och annan information som ni kan få ta del av.

Vilken alkoholpolitik står de olika politiska partier bakom? Ska vi ha monopol? Hur ser de på fri införsel och import av vin och sprit?

Entreprenörskap och framåtanda

De flesta av berättelserna i boken ger exempel på entreprenörskap, uppfinningsrikedom och framåtanda. Tänk till exempel på Johannes Andersson som nödåret 1867 skulle köpa sig en amerikakoffert på auktionen i Hovermo. På vägen dit åkte han förbi en gård som var till salu. Istället för koffert och amerikabiljett blev det en gård som genom åren växte till en riktig industriby, sid. 91.

Eller historien om Mathias som i början av 1990-talet blåste liv i farfars fars gamla verksamhet och startade om bryggeriet för svagdricka i Alfta, s 52.

Vad betydde entreprenörer som de för bygden och Sverige?

August Sandberg i Ebbamåla är ännu ett exempel på kunskap och framåtanda. Hans hyvel exporterades till flera länder, sid. 32. Ge fler exempel på personer och företag som har betytt mycket för den svenska exportindustrin.

Samtala om vilka egenskaper som är utmärkande för en entreprenör. Finns det gemensamma karaktärsdrag? Har vi utrymme för entreprenörer idag i Sverige?

Språk och framställning

Berättelserna och historien får liv, must och gestalt genom miljöskildringar och personteckningar. Författaren lyfter fram det svenska kulturarvet på ett personligt sätt. Ibland blir det rent poetiskt, en skönlitterär framställning som omväxlar med det rent faktamässiga. Som början på berättelsen om Grimeton:

”Det sjunger. När vinden drar sin stråke över spända strängar fylls luften av en vibrerande ton. Det låter som en instängd humla i en syltburk. Med Atlanten som resonansbotten spelar antenn-

trådarna vid Grimetons radiostation en aldrig tystnande symfoni. Det är säreget. Kanske unikt.”, sid. 38.

Fundera över hur författaren lyckas med att levandegöra människor och miljöer. Vad använder han för metod? Hur ser hans språkliga verktyg ut?, se till exempel sid. 8.

Hur speglas Samuel Karlssons personliga engagemang i framställningen?

För kompletterande uppgifter, kontakta Samuel Karlsson via mail: samuel.karlsson@bostream.nu

Studiehandledningen författad av Synnöve Özer

© Bilda Förlag

Box 42053

126 13 Stockholm

Tel 08-709 04 00

www.bildaforlag.se

BILDA FÖRLAG